КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

РУСАВСЬКА ВАЛЕНТИНА АНДРІЇВНА

УДК 392.72 (477)(043.3)

ГОСТИННІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОБУТОВІЙ КУЛЬТУРІ XIX ст.

Спеціальність 17.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ.

Науковий керівник

кандидат історичних наук, доцент
ЛЕЩЕНКО ЛІЛІЯ ЮРІЇВНА,
Київський національний університет
культури і мистецтв

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
КУРОЧКІН ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
провідний науковий співробітник
Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнографії ім. М.Рильського
НАН України

кандидат історичних наук
ФІГУРНИЙ ЮРІЙ СТЕПАНОВИЧ,
завідувач відділу української етнології
Науково-дослідного інституту українознавства
Міністерства освіти і науки України

Провідна установа:

Державна академія керівних кадрів
культури і мистецтв
Міністерства культури і туризму України

Захист відбудеться 25 травня 2007р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських (докторських) дисертацій Д 26.807.02 в Київському національному університеті культури і мистецтв (0113 м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд.209).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Гостинність як фундаментальна характеристика людського буття на різних етапах культурно-історичного розвитку людства набувала специфічних етнокультурних рис та різноманітних історичних форм. У процесі таких перетворень формувалась і традиційна українська гостинність. Вона пройшла великий еволюційний шлях і зазнала суттєвих якісних змін, перетворившись у сучасному суспільстві на одну з найважливіших складових соціокультурного сервісу.

У зв`язку із входженням України в європейський культурний простір, розширенням географії подорожей актуалізувалось дослідження гостинності в контексті взаємодії українських національних традицій з інноваціями, характерними для сучасного культурного розвитку. Предметом наукового вивчення стають закономірності і тенденції формування гостинності як в Україні, так і за кордоном, а також її роль і місце в системі суспільних відносин та специфіка функціонування як складової сервісної економіки.

Разом з тим українська гостинність досі не піддавалась науковому дослідженню як самостійне і самодостатнє явище української побутової культури, її невід`ємний структурний елемент, і розглядалась вітчизняними та зарубіжними науковцями здебільшого в аспекті вивчення інших проблем.

Осмислення її як специфічного соціокультурного феномена потребує системного історико-культурного дослідження, спрямованого на виявлення того "культурного ядра", що надає українській гостинності специфічно-національного забарвлення в сучасному глобалізованому світі.

Цим і зумовлений вибір теми дисертаційного дослідження "Гостинність в українській побутовій культурі XIXст.".

Зв`язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в руслі розробки пріоритетної культурологічної проблематики і розвиває один із напрямів, передбачених планами науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії культури ("Культурні процеси в суверенній Україні", "Інтеграція України до світового культурного простору").

Об`єктом даного дисертаційного дослідження є гостинність як соціокультурне явище.

Предмет дослідження – гостинність у контексті української побутової культури XIXст.

Мета роботи полягає у з`ясуванні сутнісних особливостей гостинності як соціокультурного явища, її місця і значення в українській побутовій культурі XIXст.

Досягнення поставленої мети передбачає розв`язання таких **завдань**:

– дослідження історіографії проблеми, її джерельної бази;

– узагальнення основних теоретичних підходів до осмислення феномена гостинності;

– уточнення культурологічного змісту ряду понять (селянська, міська, церковно-монастирська гостинність, гостинність вищих верств українського суспільства XIX ст.);

– виявлення і характеристика ознак гостинності, розкриття її структури і функцій;

– аналіз різних форм і видів гостинності, виділення основних її етапів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють XIX ст., оскільки саме цей період ілюструє ті ключові зміни, що сталися в традиційній українській побутовій культурі та гостинності під впливом різних соціокультурних факторів.

Теоретико-методологічні засади. Метою і завданнями дисертаційного дослідження продиктоване використання загальнонаукових методів, зокрема, аналізу і синтезу, що дозволило виявити концептуальний фон тематизації гостинності в процесі вивчення історичної, культурологічної, філософської, соціологічної, етнографічної літератури, осмислити сутність об'єкта в його просторово-часовій даності, з'ясувати місце гостинності в побутовій культурі XIX століття. Поєднання історичного і логічного методів дало змогу з'ясувати характерні особливості національної гостинності, виявити її внутрішню сутність. На основі загальноісторичних методів (історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, історико-системного, історико-антропологічного) розкрито історичну сутність досліджуваного явища та його специфіку в контексті соціальних зв'язків.

Системний аналіз забезпечив можливість дослідження гостинності як певної системи, сукупності об'єктів і явищ, що відзначаються, з одного боку, структурною цілісністю, а з іншого – характеризуються подієвістю, ситуативністю, динамічністю.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що:

– досліджено історіографію проблеми, реконструйовано та проаналізовано джерельну базу дослідження;

– проаналізовано історико-теоретичні підходи до осмислення феномена гостинності;

– гостинність досліджено як соціокультурне явище;

– уточнено культурологічний зміст основних понять (гість, гостинність, гостина, гостинець; селянська гостинність, міська гостинність, буденна гостинність, святкова гостинність, родинна гостинність, громадська гостинність, церковно-монастирська гостинність, гостинність вищих верств українського суспільства XIX ст.);

– виявлено характерні особливості, проаналізовано етапи, форми і види гостинності.

Практичне значення дослідження полягає у введенні в науковий обіг нової проблематики, використанні його результатів при вивченні історії української культури, культурології, історії і теорії культури, окремих навчальних спецкурсів. Запропонований у дисертації концептуальний підхід до вивчення феномена гостинності розширює предметне поле наукових досліджень у галузі історії і теорії культури, а також теоретичної, прикладної та історичної культурології.

Апробація результатів дисертації здійснена шляхом опублікування матеріалів, основних положень і висновків дисертації в наукових і науково-практичних виданнях, а також виступів на науково-теоретичних і науково-практичних кон-

ференціях: VIII Міжнародна науково-практична конференція "Творчість та освіта у вимірах XXI століття" (м. Київ, 2005р.); Всеукраїнська науково-практична конференція "Духовна культура як домінанта українського життєтворення" (м. Київ, 2005р.); Всеукраїнська науково-теоретична конференція "Українська культура: стан та перспективи розвитку (організаційно-правовий аспект)" (м. Київ, 2004р.); науково-практичних конференціях Київського національного університету культури і мистецтв (2004, 2005, 2006 рр.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні положення дослідження висвітлені в 4 (чотирьох) одноосібних публікаціях автора у фахових наукових виданнях.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження та логікою викладу його результатів. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг – 204 стор., у тому числі список використаних джерел (342 найменування) 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, розкрито теоретичне і практичне значення дослідження, його зв'язок із науковими програмами, планами, темами; вказано на наукову новизну; визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; сформульовано мету і завдання; окреслено хронологічні межі і розглянуто джерельну базу; наведено дані щодо апробації його положень і викладено основні результати.

В першому розділі – "**Історіографія проблеми та джерельна база дослідження**" – висвітлюється історіографія проблеми, аналізуються виявлені наукові джерела, розглядаються основні теоретичні підходи до осмислення феномена гостинності.

Специфіка дослідження української гостинності обумовлена тим, що воно започатковувалося в межах етнографії, основні напрями якої в І-ій пол. XIX ст. репрезентовані О. Афанасьєвим-Чужбинським та М. Маркевичем. Головним об'єктом дослідження вітчизняної етнографічної науки з середини 30-х рр. XIX ст. була культура і побут селянства як найбільш численної верстви українського суспільства.

В роботі О. Афанасьева-Чужбинського "Поездка в Южную Россию" гостинність розглядається як характерна риса українського народу, а М. Маркевич в "Обычаях, поверьях, кухне и напитках малороссиян" пов`язує гостинність українців із традиційною обрядовістю. Семитомне зібрання матеріалів „Этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край" (1869-1870), здійсненої під керівництвом П.Чубинського, містить відомості про звичаї і обряди, народну творчість, матеріальну культуру українців. Учений розглядає гостинність у контексті аналізу національного характеру.

Відомий український етнограф Х. Вовк у своїх працях з археології, антропології та етнографії обстоює думку, що українці є відмінним від сусідніх слов'янських народів антропологічним типом зі специфічними етнографічними

особливостями, і характеризує побутовий уклад життя українського народу, в тому числі і гостинність.

Російський етнограф Д. Зеленін у роботі "Восточнославянская этнография" розглядає правила і норми гостинності українців, описує особливості їх харчування.

Українськими етнографами теж висвітлювались окремі аспекти вітчизняної гостинності XIXст. Це, зокрема, праця М. Корниловича "Народний звичай прощання з хатою на Холмщині та Підляшші", історико-етнографічний нарис А. Кувеньової "Громадський побут українського селянства", де в контексті аналізу народної звичаєвості розглядається, зокрема, "толока" як специфічна форма об'єднання селян під час невідкладних господарських робіт, що завершувалася щедрим частуванням у садибі господаря. О. Кравець у своїй праці "Сімейний побут і звичаї українського народу" розглядає традицію гостинності у контексті українського родинного побуту XIX ст.

Потреба утвердження національної та цивілізаційної ідентичності обумовила інтенсифікацію етнографічних досліджень у незалежній Україні. Так, автор численних публікацій з проблем історії і теорії української культури В. Наулко, досліджуючи особливості побутової культури, звернув увагу також і на прояви української гостинності.

Аналіз побутової культури українського народу подано також у колективній історико-етнографічній праці "Українці" (Л. Артюх, Т. Космина, А. Пономарьов, М. Гримич, В. Сироткін), у якій значне місце відводиться звичаям гостинності. Проблемам української гостинності присвячені роботи вітчизняного дослідника А.Пономарьова, зокрема, у праці "Традиції шанування" автор звертає увагу на елементи двовір`я, їх роль у звичаях гостинності та вияв в облаштуванні української оселі.

Митрополит Іларіон (І.І. Огієнко) у своїй праці "Дохристиянські вірування українського народу", розкриваючи роль язичницького періоду в історії слов`ян, звертає увагу і на формуванні традицій гостинності.

Сутність історико-антропологічного підходу до розуміння історико-культурних явищ, започаткованого Школою Анналів (М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель), полягає в тому, що за основу історичного розвитку приймаються більш глибинні процеси порівняно з соціальними, економічними та політичними реаліями, а саме – обумовлені психологічними факторами, особливостями менталітету, суспільними зв'язками, характером соціальної комунікації. До таких явищ, які підлягають першочерговому осмисленню, належить і гостинність, що постає узагальненим способом сприйняття світу в ракурсі історичної антропології.

Культурологічний підхід до розуміння гостинності характерний для праць Ю.Лотмана і Ю. Рябцева, які аналізують роль і значення світського ритуалу у дворянській гостинності що, в свою чергу, постає як визначальна форма спілкування з друзями, сусідами, родичами. В роботі О. Захарової гостинність розкривається в аспекті проведення придворних церемоніалів, балів, урочистих трапез при імператорському дворі.

Привертає увагу робота А. Макарова, який на підставі аналізу мемуарів і спогадів киян, які проживали в XIX ст., охарактеризував гостинність місцевих жителів, особливості міського побуту, інфраструктуру гостинності Києва.

Географічний підхід до розгляду даного феномена представлений науковою розвідкою "Географія українських і суміжних земель" (В. Кубійович та ін.), в якій поряд з описом природи, населення та господарства регіонів України йдеться й про регіональні аспекти гостинності.

Соціологічний підхід до вивчення означеної проблематики окреслений у працях відомих соціологів М. Мосса, Е. Дюркгейма.

В сучасній історіографії поняття гостинності стає одним із найважливіших, базових у сфері туризму. Оскільки формування інфраструктури гостинності безпосередньо пов'язане з подорожуванням, означений феномен досліджується в межах туризмознавства (Г. Шаповал, Л. Воронкова та ін.).

Питання управління підприємствами індустрії гостинності, технології прийому та обслуговування гостей, менеджменту, маркетингу готельно-ресторанного бізнесу, а також аналіз фінансового стану готельного господарства, вітчизняного та зарубіжного досвіду, розгляд перспектив розвитку індустрії гостинності в сучасному світі містять роботи Н. Ляпіної, В. Бородіної, Р. Браймера, В. Шматько, Н.Кабушкіна і Г. Бондаренко, Х. Роглєва, Дж. Уокера.

Основною джерельною базою дослідження стали документи і матеріали Центрального державного історичного архіву України (Ф.127,Ф. 128, Ф.442, Ф.486, Ф.533, Ф.707, Ф.1191), що містять значний фактичний матеріал з історії гостинності в українській побутовій культурі XIX ст. Ф. 442 та Ф. 533 містять документи про інфраструктуру та обслуговування гостей Києва в XIX ст., подають відомості про організацію роботи міських готелів та гостиних дворів. Ф. 486 та Ф.707, Ф. 1191 дозволяють виявити специфіку корчемного обслуговування жителів України. Інформація про наймання житла, надання притулку і побутових послуг богомольцям, купцям, дворянам, різним верствам населення міститься в Ф. 127 та Ф. 128.

Важливим джерелом для написання роботи були статистичні описи, звіти та праці, що подавали кількісну характеристику побуту різних верств населення в досліджуваний період, зокрема, серед описово-статистичних матеріалів з історії України XIX ст. варто виокремити Статистичний опис Київської Губернії, виданий І. Фундуклеєм (1852) та «Труды этнографическо-статистической комиссии в Западно-Русском крае», підготовлені П.Чубинським, «Труды Комиссии для описания губерний Киевского учебного округа» (1852-1861).

Особливості традиційної народної гостинності, її вияви в повсякденному житті містять етнографічні матеріали, зібрані в "Альбомах" де Ля Фліза, що поєднують географічні відомості, опис природи краю, аналіз словесності, української культури і побуту народу.

Окремою групою джерел стали путівники, описи українських міст XIX ст., що містять інформацію про якісний і кількісний склад закладів гостинності, до яких належать праці М. Берлинського (1820), М.Закревського (1858), М.Сементовського (1871). Мемуари Я. Головацького, І. Долгорукова, К. Авдєєва, О.Кошиця, П.Чубинського, Я.Марковича дозволили дослідити враження сучасників про

особливості побуту різних регіонів України, а також життєвий уклад різних верств українського суспільства.

Важливим джерелом для розкриття структури і особливостей української гостинності були періодичні видання XIXст., серед яких особлива роль належить "Киевской старине", на сторінках якої було вміщено хроніки, щоденники, спогади, розповіді, статті, присвячені висвітленню народного побуту, в тому числі і українській гостинності. Особливу увагу привертають праці М.Сумцова, І. Стрижевського, П. Кітіцина. Щомісячні історичні журнали "Русская старина", "Русский архив" також містили наукові записки, мемуари, спомини, що характеризували гостинність вищих верств українського суспільства.

Таким чином, вивченість проблеми гостинності в українській побутовій культурі XIX ст. дає підстави для висновку, що вона не була предметом спеціального дослідження в українській історіографії, а розглядалась лише побіжно, в той час, коли ця проблема становить науковий і практичний інтерес для сучасної історико-культурологічної наукової думки. Відсутність у вітчизняній науці всебічного дослідження української гостинності, а також виявлена нами джерельна база дозволяє здійснити його з позицій розвитку сучасної теорії та історії культури.

У другому розділі – **"Гостинність як соціокультурне явище"** – простежується етимологія базових концептів дослідження, уточнюється їх культурологічний зміст; розкриваються природа і функції гостинності, виявляються її особливості як складової української побутової культури; розглядаються основні етапи, форми і види гостинності.

Роль означеного явища в функціонуванні соціуму виявляється вже у змістовому діапазоні поняття "гість", набутті ним у слов'янських мовах статусу власного імені (Гостена, Гостило, Гостилець, Гостька). Свідчення такого роду знаходимо в давньоруській літературі ("Повість временних літ", "Повчання Володимира Мономаха"). Велика кількість словотворчих варіацій (гість, гостювальник, гостенько, гостонько, гостин, госточко, гостина, гостинець, гостинчик, гостювати, пригостити) ілюструє укоріненість цього терміну в українській мові, а відтак і в українській культурі.

Етимологію слова "гість" дозволяють з`ясувати відповідні словникові джерела. Варіанти його тлумачення наводить, зокрема, І. Срезнєвський у "Словаре древнерусского языка" і "Словаре древнерусского языка XI – XIV вв." Іншим джерелом є "Словник староукраїнської мови", що дає такі його трактування: гість як ворог, чужак, представник іншого племені, чужоземець; іноземний, приїжджий купець, взагалі купець; гість – господин – господь. Гостем українці називали також небіжчика. Всі ці дані є свідченням смислової різнорідності, амбівалентності цього поняття.

Гостинність (похідне від "гість") постає в усій своїй змістовій неоднозначності. Її елементи принципово імпліцитні, дифузні, тісно взаємопов'язані, але в той самий час суперечливі і часто навіть логічно несумісні (друг – ворог) Цим обумовлена складність виявлення структурних елементів гостинності і наявних між ними взаємозв`язків. Гостинність не підлягає однозначному трактуванню і піддається опису на основі аналізу певних моделей соціальної поведінки. Кате-

горія "гостинність" виявляється з'єднувальною ланкою між соціальними процесами і структурами, з одного боку, та культурою і духовним життям – з іншого; її аналіз може відкрити шлях до цілісного бачення історії означеного періоду.

"Зустріч", "вітання", "прощання" є опорними вербальними компонентами в характеристиці гостинності; їх взаємозв'язок і смислова єдність виходять з онтологічної даності. Онтологічний зв'язок цих концептів виявляється в їх співвідношенні в ланцюгу хронологічної зміни ситуацій, мислимих виключно в контексті людських стосунків і адекватно відтворюваних на ментальному і мовному рівнях.

Подібність ритуалів гостинності у народів, історично і географічно віддалених один від одного, не є випадковістю: це свідчення стійкості глибинних структур гостинності як фундаментальної умови існування соціуму. В той самий час у кожному просторовому локалі зберігалась етнічна (а згодом – національна) самобутність вияву гостинності.

Гостинність як, з одного боку, специфічний спосіб сприйняття, розуміння і відбиття власного внутрішнього світу, втілення індивідуального способу мислення в певній моделі поведінки, обумовленій звичаями, моральними традиціями, суспільними установками, а з іншого – як загальна духовна налаштованість на сприйняття іншої людини, групи людей, народу, нації в цілому, формується під багатовіковим впливом культурно-історичних, природно-кліматичних, геополітичних та інших чинників. Саме тому гостинність народу виявляється в життєвому настрої, в формах взаємин між людьми, в національному характері, темпераменті.

Гостинність як форма народного буття безпосередньо пов'язана з побутом і значною мірою є його породженням і відображенням. Побут у широкому розумінні – це сфера невиробничого соціального життя, повсякденний його устрій, що складається під впливом природних, соціокультурних і географічних умов існування різних народів, функціональне призначення якого полягає в задоволенні матеріальних потреб людини – потреби в їжі, одязі, житлі, підтриманні здоров'я – і разом з тим передбачає прилучення до духовних і культурних благ, створює умови для спілкування, відпочинку, розваг.

Традиційна побутова культура формує народний світогляд як особливий спосіб бачення світу, уявлення народу про себе і про своє місце в ньому, орієнтує, спрямовує і організовує діяльність даного етносу в кожну історичну епоху, втілюючи його потреби та інтереси, і закладає основи народної гостинності. Народна побутова культура не є надісторичною категорією, оскільки її суб'єкт – народ – сам зазнає змін у процесі історичного розвитку. Гостинність можна розглядати як одну з форм функціонування побутової культури українського народу.

На кінець XVIII ст. українська традиційна побутова культура набуває відносно стійких і – в загальних рисах – єдиних форм. За цілим рядом ознак вона близька до культури росіян і білорусів, має багато загальнослов'янських і загальнолюдських елементів, відрізняючись при цьому самобутністю і оригінальністю.

Своєрідність української побутової культури полягає в тому, що в процесі культурно-історичного розвитку вона сформувалася з двох історичних шарів: землеробського (селянського) і козацького. Саме це визначило культурні пріоритети і систему соціальної організації суспільства.

Особливістю української побутової культури, в межах якої склалась національна гостинність (передусім селянська), є те, що відомий дослідник релігії М. Еліаде називає "космічним християнством". Його сутність полягає в ностальгії жителів сільських областей за природою, освяченою присутністю Ісуса, за раєм; у їх бажанні бачити світ захищеним від постійних потрясінь, завоювань, воєн, розорення. Таке бачення світу і свого місця в ньому М. Еліаде назвав ідеалом землеробських народів. Подібний феномен на вітчизняному грунті набув назву двовір'я. Обряди гостинності, наповнюючись новим змістом і підпорядковуючись настановам християнської віри, зберігали традиційний характер і глибинний зв'язок із минулим.

Як протоформа гостинності можуть розглядатися різні ритуальні годування, до яких відносяться, зокрема, жертвопринесення і поховання, покликані встановити бажаний для людини характер контактів з істотами, що населяють чужий, ворожий потойбічний світ.

У слов'янських народів, у тому числі українців, значного поширення набула практика ритуального запрошення на різдвяну вечерю чи інше урочисте частування померлих родичів, тварин, птахів або природних стихій (морозу, вітру, хмар), що нібито забезпечувало зв'язок із потойбічним світом. Покійні родичі розглядалися як захисники родини в її реальному житті.

Таким чином, міфологізація гостя була зручною моделлю для спілкування не тільки з живими, але і з померлими людьми, божествами, демонами, вигаданими істотами і навіть природними явищами, і тим самим гостинність набула міфологічного характеру.

Гостинність як приймання гостя – це перш за все своєрідний ритуал, стандартна стійка послідовність дій, виконувана за допомогою цілого ряду "розпізнавальних знаків". При цьому ритуал виступає не лише формальною процедурою, а дійством, цінність і значення якого сприймаються як реальні і мають незаперечний смисл для індивіда, що його здійснює.

В гостинності як комунікативному феномені на рівні особистісного спілкування матеріалізується миттєвість мисленнєвих та емоційних станів, які, повторюючись і водночас ніколи повністю не відтворюючи матрицю життєвих ситуацій, дають багатий матеріал для вербалізації думки, осягнення її парадигматики не тільки через слово, а й через систему невербальних засобів комунікації.

Гостинність українського народу мала релігійний характер. З прийняттям християнства старі язичницькі форми гостинності зазнали відповідних трансформацій, наповнившись новим змістом, як цього вимагали приписи нової віри (Бог (Господь), молитва, рай, пекло, гріх, свято, храм тощо).

З релігійністю пов'язаний сакральний статус гостя, що визначає модель його поведінки. Він базується на теофанії як міфологічному уявленні про те, що Бог у людській подобі мандрує по землі (хоча власне теофанія означає також

втручання божественних сил у хід історії). Кожний знайомий і тим більше незнайомець, який завітав до хати, міг виявитись посланцем Бога або самим Богом, що прийняв людську подобу.

Символом української гостинності, добробуту, щедрості здавна був хліб. Сіль – другий після нього продуктом, який мав сакральне значення. Запрошення "на хліб-сіль" було формулою запрошення в гості.

З символічним характером гостинності безпосередньо пов`язана інша національна риса – доброзичливість, яку український дослідник А. Пономарьов визначає як систему стереотипних форм, що відбивають різноманітні сторони спілкування (вітання, прощання, поздоровлення, співчуття, вибачення, подяка тощо).

Сакральними інваріантами життя людини, екзистенціалами її буття є оселя, поле і храм. Як органічна складова побутової культури, гостинність об'єднує їх в одне ціле. Власне гостинність як ритуал прийому гостя, що починається з прибуття незнайомця та його визнання, можна поділити на кілька етапів, дотримання яких є обов`язковим.

Зустрічаючи гостя, господар перш за все має представитися, що вже є зовнішнім виявом гостинності. Перший етап ритуалу гостинності завершується запрошенням гостя увійти до оселі. Це пояснюється тим, що дім постає як сакральна інваріанта життя людини. Хата, яка охоплювала весь життєвий простір і світоглядний космос українця, поділялась на три частини – земну, підземну і небесну, що уособлювали три сфери буття: небесний (духовний), земний (реальний) та підземний (ірреальний) світ. Поріг, як і двері, були межею між зовнішнім – чужим, ворожим – і внутрішнім світом. Стіл у хаті набував значення хатнього престолу; на нього заборонялося класти будь-що, крім їжі. Постійне місце столу — біля святого місця в хаті: на покуті, де сідав господар і почесні гості. Інше сакральне місце в хаті, символ материнського начала, непорушності сім`ї, неперервності життя - піч і простір біля неї, через які здійснювався безпосередній зв'язок із небесним світом.

Другий етап розпочинається з урочистого прийому гостя за столом. Гріхом вважалося не пригостити його, не поділитися їжею, оскільки годують людину боги, причому головним чином родові боги, які дають їжу не одній людині, а цілому роду, що приносить їм жертви. Спільна трапеза є основою формування як почуття родинності, так і дружнього ставлення до іншого. Після пригощання, частування, спільної трапези гостя звичайно запрошують на нічліг до господи і пропонують іще погостювати.

Третій, останній етап – це проводжання гостя з подарунками. Перед від`їздом влаштовується прощальний обід. Подарунки для гостя – одна з важливих особливостей гостинності. Відповідно на подарунок можуть бути рівноцінні або більш вагомі дари, – це те, що називають дарообміном.

Традиційна побутова культура українського народу, що об'єднувала різні сфери людського життя, може розглядатися як сукупність громадського і сімейного побуту, поселення, житла і харчування, при врахуванні її природно-календарного, релігійного характеру. З огляду на це бачиться доцільним виокремити родинну (сімейну), громадську, повсякденну, святкову гостинність. А у

зв`язку з поширенням в українській культурі XIX ст. (особливо серед вищих верств населення) процесу секуляризації, може бути виділена ще й світська гостинність.

Серед українців виник і утвердився погляд на сім'ю і рід як на святиню, а на виховання дітей – як на першорядний обов'язок батьків. Сім'я як базовий осередок формування української гостинності шляхом передачі традицій і звичаїв від старшого покоління до молодшого та їх засвоєння сприяла розвитку практики стосунків з іншими сім`ями, колективами, громадою та представниками різних соціальних верств.

Повсякденна гостинність проявлялась у гостинному ставленні до людини, що завітала до оселі в будь-який час, ототожнювалася з відвіданням у справах. При цьому українці виявляли до цієї людини шану, повагу, доброзичливість. Однак існували певні усталені обмеження: в робочий час родичів або сусідів відвідували лише у звичайних господарських справах. Не прийнято було ходити в гості під час польових робіт. Дітей залишали вдома.

Приводом для святкової гостини були великі релігійні свята – Різдво, Новий рік, Водохреща, Масляна, Великдень, Трійця, храмові свята; недільні дні, а також сімейні урочистості — весілля, родини. Ритуал прийому гостей значно ускладнювався, коли вони збиралися з нагоди родинного чи календарного свята. Обов'язковим компонентом святкової гостини була трапеза.

Світська гостинність поширюється в XIX ст. В ній, на відміну від інших форм гостинності, ритуал приймання гостя перетворюється на формальну процедуру, яка не має реального значення і не містить смислового навантаження для індивіда, що здійснює цей ритуал. Сама ж гостинність набирає форми ритуалізованого світського спілкування, в якому комунікативна функція поряд із самопрезентацією набувають виключного значення.

У третьому розділі – "**Українська гостинність у контексті соціокультурних трансформацій XIX ст.**" – розглядається гостинність різних верств українського суспільства: селян, міщан, підприємців, купців, дворянства.

Селянська побутова культура І-ої пол. XIX ст., що стала основою формування національної культури і української гостинності, характеризувалася тісним взаємозв'язком і взаємопроникненням виробничої і духовної сфер. Господарська діяльність визначалась певними правилами, приписами, заборонами і супроводжувалась ритуалами, а одяг, їжа, житло мали, крім власне утилітарної функції, певне магічне, ритуальне навантаження, відбиваючи при цьому народні естетичні уподобання.

Традиційна селянська побутова культура, а відтак і гостинність, відзначалась локальною специфікою, обумовленою особливостями історичного розвитку окремих регіонів України, їх природними умовами та етнокультурними контактами. При цьому їй були властиві спільні риси. Традиційність селянської культури і характер її функціонування забезпечили збереження в гостинності цілого пласта архаїчних елементів.

Громадська гостинність набула найбільшого поширення в середовищі селян, оскільки громада склалася перш за все як сільська територіальна спільнота. На всіх етапах свого існування сільська община здійснювала функцію збере-

ження і передачі традицій, у тому числі громадської гостинності, що базувалася передусім на спільності общинної праці і громадського побуту.

До найбільш поширених форм колективної взаємодопомоги серед населення України, що надавалися безкоштовно і передбачали лише пригощання робітників, належала толока – допомога у важкій або спішній роботі, виконання якої було не під силу дрібним одноосібним господарствам. Толока включала обряд запрошення, процес колективної праці, церемонію щедрого пригощання у дворі господаря.

Інша форма колективної взаємодопомоги, що містила елемент гостинності – косовиця. Господар завчасно домовлявся з косарями, а під час роботи утримував їх на покращеному харчуванні.

У громадському побуті І-ої пол. XIX ст. чільне місце посідають обжинки як свято останнього снопа, що так само передбачає вияв гостинності: по завершенні жнив господар запрошував селян до святкового столу.

Однією зі специфічних форм громадської гостинності були "закладини". Цей вид громадської взаємодопомоги мав місце при будівництві житла, до участі в якому залучались родичі і сусіди. На місці спорудження майбутнього будинку на новий чистий рушник клали свіжий хліб і сіль, для запрошених влаштовувався обід. Гості приносили подарунки: жінки - борошно, крупи, а чоловіки – хліб. Господар частував присутніх, приймав побажання всіляких благ у новій оселі і передавав пляшку з чаркою господині, яка продовжувала пригощати гостей.

Святкова гостинність пов`язана з календарними святами, перш за все тими, що припадали на зимовий період (Свят-вечір, Різдво ("коляда"), Новий рік ("багата кутя"), Хрещення ("голодна кутя"). Свят-вечору надавалось виключного значення, він вимагав неухильного дотримання господарем і господинею звичаїв та обрядів, що засвідчувало їх гостинність. Крім усього іншого, ритуалом передбачалося згадування всіх покійних родичів, і лише після цього дозволялося сідати до столу.

Приводом для колективного спілкування, традиційною формою гостинності були також храмові свята, встановлені на честь дня святого, ім'ям якого названо сільський храм (церкву).

Для українського селянства характерна родинна гостинність, що охоплює події сімейного значення – народження, сватання, весілля і поховання, які є визначальними в житті кожної людини. Велика патріархальна родина (відома також під назвами "служба", "дворище", "сім'я") складалася з батьків і кількох одружених дітей. Фактично вона об'єднувала ряд індивідуальних сімей у велику сім'ю, главою якої був батько.

В XIX ст. з розвитком товарно-грошових відносин значення великих сімей і родинних об'єднань зменшується, що призводить до поступового відокремлення індивідуальної сім`ї. Цей процес тривав упродовж усього XIX ст.

Попри поступове укорінення на селі капіталізму і розвиток товарогрошових відносин, господарська замкненість сім'ї продовжувала зберігатися протягом XIX ст. Сімейні інтереси обмежувались переважно внутрішніми

справами, врегулювання яких здійснювалося в колі близьких родичів. Поступово змінюється й характер родинної гостинності.

В багатьох районах України корчма була закладом гостинності, осередком громадського життя, з тією лише відмінністю, що в деяких місцевих традиціях вона мала назву "шинок" або "корчма-заїзд". Тут обговорювались общинні і судові справи, укладались усні угоди, скріплювані могоричем, відбувалися сільські сходи чи звичайне спілкування між односельцями, проходили найважливіші акції соціалізації – зокрема, прийняття хлопців до гурту дорослих. У недільні та святкові дні селяни відвідували корчму з сім'ями.

З корчмою в народі асоціювалися й негативні явища. На кінець XIX ст. корчма майже повністю втрачає своє значення як розважальний заклад і перетворюється на звичайне "питейное заведение", на відвідання якого існувала моральна заборона (особливо для дівчат).

Адміністративний устрій, закріплений у Російській імперії в 1796 р., визначив роль міста як центру адміністративно-територіальної одиниці (повіту, губернії) з торговельно-ремісничим населенням. Усі інші міські поселення здобували статус містечок, у яких переважав сільський життєвий уклад.

Промисловий переворот сприяв економічному зростанню міст, він обумовив збільшення чисельності міського населення, зміну його соціальної структури і суттєво вплинув на характер гостинності.

Особливо швидкими темпами розвиваються міста Південної України і Криму, засновані в кінці XVIII ст. (Одеса, Катеринослав, Херсон, Миколаїв, Сімферополь, Севастополь), що започатковує формування на території України наближеної до сучасної територіально-поселенської інфраструктури, в межах якої відбувається становлення і розвиток індустрії гостинності.

Побут українських міст XIX ст. був, порівняно з селом, більш складним і різнохарактерним, що обумовлювалось соціальною відособленістю різних верств населення з їх специфічними формами соціальної поведінки. На початок XIX ст. міське масове житло мало чим відрізнялося від сільського, воно було розраховане на одну сім'ю, що визначало і характер гостинності, Але в цей час починають будуватися одно- і двоповерхові будинки для здавання внайми. Хоча в своїй більшості міське житло цього періоду залишається садибним будинком із господарським двором, садом, допоміжними будівлями. Переважну частину міської забудови становили помешкання міщан, ремісників і дрібних торговців, планувальне вирішення яких було досить одноманітним. Різновидом міського житла був особняк – впорядкований міський будинок для однієї сім'ї, що належав багатому власнику.

Міська гостинність визначалась характером спілкування в межах різних верств населення, зазнаючи впливу громадського побуту, невід`ємною складовою якого був у XIX ст. ярмарок. Розвитку ярмарків і контрактів великою мірою сприяла економічна ситуація в країні, майже кожний населений пункт на території України був ярмарковим центром місцевого значення. У зв'язку з цим виник специфічний різновид гостинності - ярмарковий, який досяг свого розквіту на київських Контрактах, що започатковують формування інфраструктури

української гостинності. Проте скасування кріпацтва призводить до занепаду контрактів, що великою мірою існували за рахунок купівлі та продажу селян.

Завершення процесу формування української буржуазії як багатонаціональної верстви населення позначилось на характері міської гостинності. В повсякденній гостинності міста, яка суттєво не відрізнялась від сільської, з'являються такі нові форми, як здавання внайми самотній людині (так званому нахлібнику) житла, кімнати або квартири "зі столом", тобто з регулярним харчуванням.

На початку XIX ст. заможний городянин ходив у гості в середньому раз на два тижні і не рідше приймав гостей у себе вдома. Вже в середині XIX ст. особливого поширення серед городян набуло чаювання, що увійшло у повсякденний побут городян і вважалося окрасою домашнього життя. Чайна церемонія як різновид гостинності постійно вдосконалювалася.

Для родинної гостинності українських міщан був характерний іменинний обряд, що починався з відвідання церкви, після чого в першій половині дня в домі збиралися гості. Пригощання переходило в обід, останній непомітно перетікав у вечерю, і все це впереміж із міцними напоями, після чого гості залишалися в домі хазяїна, щоб зранку почати все спочатку.

Професійна діяльність жителів міста часто вимагала тривалого перебування поза межами основного місця проживання. Саме тому в процесі становлення індустріального суспільства виникла потреба в закладах гостинності для тих, хто прибував до міста в різних справах. В зв'язку з цим заклади міської гостинності в XIX ст. набувають різноманітності. Утворюються дві основні групи міської гостинності: одна з них спеціалізувалась на наданні послуг нічлігу (готелі, заїжджі двори, заїжджі будинки, корчми, мебльовані кімнати), друга – харчування (ресторани, харчевні, трактири, їдальні, кухмістерські, кондитерські, кав'ярні, закусочні, а також буфети в театрах і парках, на вокзалах, пароплавах).

У І-ій третині XIX ст. в Києві з'являються перші готелі, але активний розвиток готельного господарства в Україні розпочинається лише у ІІ-ій пол. XIX ст., що було пов'язано із зростанням мобільності певних груп населення, обумовленим інтенсифікацією індустріального виробництва. Особливим попитом користувалися готелі спеціального призначення, розраховані на різний контингент приїжджих, де, крім номерів для нічлігу, були передбачені ресторани і буфети. Досить розгалужена мережа подібних закладів сформувалася в Києві, Львові, Одесі, Харкові.

Із зростанням міст у XIX ст. сформувався новий соціальний простір, який передбачав місця для відпочинку і спілкування городян – парки, бульвари, сквери, набережні, міські сади, що перетворилися на осередки гостинності, разом з ярмарками і виставками створюючи міське середовище. В середині XIX ст. серед закладів гостинності значною популярністю у міщан користувались чайні будиночки, влаштовувані у відкритих для відвідання публіки садах і парках. До інфраструктури гостинності належали також кафешантани, що початково виникли як розважальні заклади. Їх специфічність полягала в тому, що там виступали співаки, куплетисти, танцівниці та артисти інших жанрів. Благопристойного характеру кафешантани набувають наприкінці XIX ст.

Важливим осередком міської гостинності були купецькі клуби, зокрема, такий клуб функціонував при Київському купецькому зібранні, в ньому влаштовувались концерти, новорічні сімейні вечори, бали.

Належність до "вищого світу" вимагала відповідної соціальної поведінки, що регулювалась етикетом. Для дворянського середовища були характерні такі форми гостинності, як асамблеї, бали, а також відвідання театру, дворянських зібрань, бібліотек. Модель поведінки визначала форму прийому гостей, найбільш поширеною з яких була гра в карти у вузькому колі найближчих друзів, що може бути визначена як дружня гостинність, проявом гостинності також вважалось влаштовувалися дитячих свят.

Для дворян, особливо молоді, повсякденною розвагою були поїздки в гості, де основною формою великого прийому був танцювальний вечір (бал). Він базувався на певному типі соціальної поведінки в межах власне дворянської культури, що привело до ритуалізації балу, встановлення чіткої послідовності його проведення, виділення стійких і обов'язкових елементів, кожному з яких відповідали типові емоції, фіксовані значення, стилі поведінки.

Поширеною формою дворянської гостинності були звані обіди. Таке гостювання тривало майже цілий день, оскільки в гості приїздили відразу після церковної обідні. Обід складався з безлічі страв і десертів. Невдовзі подавалась вечеря, після чого неввічливим вважалося відразу розходитись по домівках.

Дворянські з'їзди і дворянські зібрання набувають поширення з кінця XVIII ст. і вже в XIX ст. перетворюються на важливий елемент соціального життя. Крім офіційного представництва, вони мали також суспільно-культурні функції: тут давалися бали, влаштовувались урочисті прийоми (обіди), ставилися спектаклі. Такі зібрання – характерна складова дворянської гостинності. Поширеною була також святкова дворянська гостинність.

У провінційних містах основною формою родинного спілкування в середовищі дворян залишалося гостювання. Гостей належало приймати і пригощати так, як тільки дозволяли доходи сім'ї, при цьому багато кращих страв і напоїв готувалося заздалегідь і зберігалося спеціально для гостей, оскільки це вважалося певним проявом гостинності.

У XIX ст. Київ перетворився на провідний центр православного паломництва в Російській імперії, що зумовило розвиток церковно-монастирської гостинності. Перші київські заклади для проживання гостей виникли саме при монастирях. Більшість богомольців знаходила притулок у спеціальних страннопріймних готелях, що були при Києво-Печерській Лаврі, Михайлівському і Братському монастирях, а також у спеціальних приміщеннях при церквах. Найбільший комплекс для прочан мала Києво-Печерська Лавра. До її великого "гостиного двору" входило 14 капітальних корпусів – житлові приміщення, кухня, їдальня, безкоштовна лікарня і контора, де прочани могли отримати будь-яку довідку.

ВИСНОВКИ

1. Опрацювання значного обсягу джерел, документів і матеріалів, аналіз історіографії дозволили з`ясувати стан дослідження теми та її джерельне забезпечення. З'ясовано, що проблема гостинності в українській побутовій культурі XIX ст. досі не була предметом спеціального дослідження в культурологічному аспекті, а вивчалась лише побіжно переважно в етнографічних студіях. В той же час архіви і опубліковані документи містять достатню інформацію для культурологічного дослідження і розв'язання поставлених в дисертації завдань. Систематизація і аналіз етнографічних, соціологічних, антропологічних, географічних та інших досліджень дозволяють розглядати гостинність як багатогранний соціокультурний феномен, що потребує міждисциплінарного вивчення.

2. У дослідженні доведено, що специфіка української гостинності визначається особливостями культурно-історичного розвитку, значною мірою зумовленими географічним розташуванням українського етносу та характером його взаємодії з населенням суміжних територій, яке прагнуло розширити ареал свого проживання. Український етнос, сформований на перехресті західної і східної цивілізацій, створив специфічну культуру, яка цілком не підпадає під жодну з двох моделей – ні західну, ні східну. Таке пограничне положення мало подвійні функції: захисну та регенеративно-стимулюючу, сприяючи виокремленню в українській гостинності локальних модусів. Згідно з таким підходом гостинність постає як результат процесів акультурації впродовж тривалого історичного періоду, що дає підстави розглядати її в історико-культурному аспекті як складову традиційної побутової культури у співвіднесенні з національним характером, моральними, естетичними цінностями, способом життя, типом поведінки.

3. Зміни в українській побутовій культурі XIX ст. були обумовлені процесами індустріалізації та урбанізації, що знайшло прояв у створенні побутових підприємств, розрахованих на задоволення масових потреб і масове обслуговування, і спричинило сутнісні зміни як в сімейному та індивідуальному побуті, так і у відповідних символічно-ритуальних формах гостинності. І хоча в умовах становлення і розвитку індустріального суспільства посилилась тенденція до уніфікації та універсалізації побуту, в українській гостинності зберігалися національні риси.

4. Урбанізаційні процеси обумовили формування специфічної міської побутової культури і сприяли розвитку міської гостинності, внаслідок чого у другій половині XIX ст. починається формування інфраструктури індустрії гостинності. В той же час сприйняття міського простору та головної його площі (майдану) як сакрального центру свідчило про відродження основоположних архетипів архаїчної культури, до яких належить і протиставлення "космос – хаос". Повернення до історичних витоків пояснюється тим, що купці, підприємці, буржуазія в першому і другому поколіннях хоч і проживали у містах, але усе ще залишались пов`язаними з системою традиційних цінностей, оскільки самі були вихідцями з села, практично не знайомими з власне міською культурою та її особливостями.

5. Українське суспільство XIX ст. складало суперечливу єдність різних станів і соціальних груп при наявності у них як спільних, так і антагоністичних інтересів, що впливало на диференціацію видів і форм гостинності. В той же час в гостинності відображаються особливості українській ментальності, оскільки гостинність, виступаючи уособленням особистісних форм народного буття і відображення світу, є одним із структурних елементів ментальності народу як сукупності психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних та інших особливостей мислення певної людської спільності, соціальної групи чи окремого індивіда, що виявляються в культурі, мові та поведінці.

6. Типологія гостинності, заснована на критерії реальності дії, включає автентичну гостинність, для якої характерний спадковий взаємозв'язок з попередніми етапами суспільного розвитку та неавтентичну гостинність, а також складний тип гостинності, зорієнтований на людину, яка прибула здалеку, незнайому або малознайому та простий, заснований при прийомі добре знайомого гостя, родича, близької людини. За цільовим призначенням гостинність поділяється на громадську, родинну, повсякденну, святкову, світську, кожна з яких має свої особливості та ритуали.

7. Найважливішим ритуалом гостинності в українській побутовій культурі XIX ст. є прийом гостя, що складається з обов'язкових етапів: зустріч – запрошення гостя зайти до оселі, що поставала як сакральна інваріанта життя людини, оскільки у хаті втілювався весь життєвий простір і світоглядний космос українця; другий етап розпочинався з урочистого прийому гостя за столом, так як звичай частування складав важливий елемент гостинності українців; наступним етапом було вирядження гостя з дорогими подарунками, тому що звичаї дарування і віддарювання становили у гостинності українців важливу особливість. Ритуал прийому гостей в українській гостинності свідчить про його сакральний характер.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено в одноосібних публікаціях автора:

1. Історичні форми гостинності //Питання культурології: Зб. наук. ст. Вип. 20 /КНУКіМ. – К., 2004. – С. 131-136.

2. Гостинність в духовній культурі українського суспільства //Духовна культура як домінанта українського життєтворення: Зб.матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22-23 грудня 2005 р. – К.: ДАКККіМ, 2005. – Ч. 1. – 356. С. 223-225.

3. Культурно-історичний контекст формування церковно-монастирської гостинності //Культура і мистецтво в сучасному світі: Зб. наук. ст. Вип. 6/ КНУКіМ. – К., 2005. – С. 161-167.

4. Гостині двори в "культурному ландшафті" України XIX століття //Культура і мистецтво в сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. Вип. 6. /КНУКіМ. – К., 2006. – С. 166-171.

5. Народна гостинність у дзеркалі українських часописів XIX століття //Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук.журнал 3'2006. – К., Міленіум, 2006. – С. 81-87.

АНОТАЦІЯ

Русавська В.А. Гостинність в українській побутовій культурі XIXст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 17.00.01 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2007.

Дисертація присвячена з'ясуванню місця і ролі гостинності в українській побутовій культурі XIXст.

Гостинність уперше досліджено як цілісне соціокультурне явище. Вивчено історіографію проблеми, її джерельну базу; визначено фактори, що справили вплив на характер гостинності як складової української побутової культури XIXст; узагальнено основні теоретичні підходи до осмислення феномена гостинності. Результатом уточнення культурологічного змісту основних понять (гість, гостинність, гостина, гостинець; селянська, міська гостинність і т.ін.) стало виокремлення в понятійно-категоріальному апараті двох змістових груп, що характеризують сутність гостинності.

Охарактеризовано ознаки і виявлено функції гостинності: релігійність, символічність, комунікативність, сакральність; розкрито її структуру (буденна, святкова, родинна, громадська); проаналізовано специфічні особливості гостинності різних верств населення.

Ключові слова: гостинність, гість, гостина, побутова культура, види гостинності, заклади гостинності.

АННОТАЦИЯ

Русавская В.А. Гостеприимство в украинской бытовой культуре XIX в. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2007.

Диссертация посвящена определению места и значения гостеприимства в украинской бытовой культуре XIX в. Гостеприимство впервые исследовано как целостное социокультурное явление.

В диссертации анализируются и обобщаются существующие в науке подходы к рассмотрению исследуемого феномена – историко-антропологический, социологический, культурологический, географический.

Результатом уточнения культурологического содержания основных понятий (гость, гостеприимство, гостинец; крестьянское, городское гостеприимство и др.) стало выделение в понятийно – категориальном аппарате двух содержательных групп.

Охарактеризированы признаки гостеприимства: религиозность, символичность, коммуникативность, сакральность; раскрыта его структура (повседневное, праздничное, семейное, общественное гостеприимство); проанализированы специфические особенности гостеприимства разных слоев населения.

Ключевые слова: гостеприимство, гость, бытовая культура, виды гостеприимства, заведения гостеприимства.

ANNOTATION

Valentina A. Rusavs'ka. Hospitality in the Ukrainian everyday culture of the XIX cent. – The Manuscript.

Thesis on competing a scientific degree of the candidate of historical sciences by speciality 17.00.01 – Theory and History of Culture Methods and Organization of Cultural and Educational Activity. Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 2007.

The dissertation is devoted to the investigation of place and role of hospitality in the Ukrainian everyday culture of the XIXth century.

For the first time hospitality has been investigated as an integral social and cultural phenomenon. The historiography of the problem has been examined as well as it's source base; factors which influenced the nature of hospitality as an aspect of the Ukrainian everyday culture of the XIX cent. have been determined; main theoretical approaches onto understanding the phenomenon of hospitality have been summarized. As a result of more precise specification of the culturological content of main terms (guest, hospitality, welcoming, guest gift, folk, urban, church and monastery hospitality, so on) two substantial categories, which characterize the historic and ethno-cultural essence of hospitality, have been distinguished in conceptual and categorical matter.

The main characteristics have been defined; the principal functions of hospitality have been cleared up: religiousness, symbolism, communicativeness; sacrality); it's structure has been revealed (everyday, festive, family, public); specific peculiarities of different social strata hospitalities have been analyzed, on the grounds of which folk, urban, church and monastery hospitalities have been substantiated; main periods of hospitality have been revealed.

In the thesis the following idea has got its grounds: the phenomenon of hospitality has not been treated yet as a matter of through scientific comprehension, has not been examined from culturological position, instead it has been researched within ethnographic studies. On the basis of their analysis the conclusion has been done that the Ukrainian mentality peculiarities are reflected in the hospitality. Hospitality as a realization of people's everyday life forms and reflection of the world is regarded as one of the structural components of people's mentality, psychic, intellectual, religious, esthetic and other peculiarities of thinking of certain community, social group or separate individual, which are realized in culture, language, behavior and so on.

On the grounds of systematization and analysis of ethnographic, sociological, culturological, anthropological, geographical and other studies the following conclusion has been drawn: hospitality is a multi-sided social and cultural phenomenon which needs interdisciplinary investigation.

It has been proved that the specific nature of the Ukrainian hospitality is predetermined by the peculiarities of cultural and historic development, to a great extent caused by medial location of the Ukrainian ethnos, in the conditions of geographical

neighboring with the population of the abutting territories, which tended to expand its habitat. The double function of the boundary collocation has been determined: defensive and regenerative stimulative; its influence onto local modi highlighting in the Ukrainian hospitality has been regarded.

Hospitality is regarded as a result of Ukrainians natural adaptation, which been influenced by different inner and outer factors over a long historic period of time. Due to that hospitality is regarded in historical and cultural aspects as a component of the traditional everyday culture in correlation with its other elements.

The influence of the processes of industrialization and urbanization onto the specific nature of hospitality in the XIX cent. has been discovered. It was resulted in arranging public service establishments aiming at satisfaction of mass needs and mass service. Changes in family and individual everyday life as well as in the corresponding symbolic and ritual hospitality forms have been traced.

The conclusion about the sacral nature of receiving guests' ritual in the Ukrainian hospitality has been made, its three stages have been highlighted: invitation, welcoming, seeing off; their content has been discovered.

It has been shown that the Ukrainian society of the XIX cent. was formed by the controversial unity of different strata and social groups, in the presence of common and antagonistic interests, which influenced the differentiation of hospitality types and forms as well as the procedure of arranging corresponding establishments for different social strata.

The urbanization processes predetermined modernization and application of innovations, introducing the threat of chaotic state to culture, including everyday culture, and furthered the development of urban hospitality. Perception of the urban area and its main square (maidan) as a sacral centre, evidenced about the renascence of the principal archetypes of the archaic culture, the contraposition "Cosmos – Chaos" belonged to as well. Coming back to historical routes could be explained by fact that merchants, entrepreneurs, bourgeoisie in first and second generations still were connected to the traditional values system, so far being originated from the countryside and practically unfamiliar with the urban culture as such.

Key words: hospitality, guest, welcoming, everyday culture, hospitality types, hospitality establishments

Підп. до друку 20.04.2007. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк.1,1. Зам. 35. Тираж 100

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, Київ, вул. Січневого повстання, 21